

ARVO PÄRT

Iz tišine

ARVO
PÄRT

Iz tišine

Peter C. Bouteneff

VSEBINA

UVOD 9

I. VSTOPNE TOČKE 25

Duhovnost in religija 25

Pärtov duhovni domet 31

Vloga besedila 62

II. IZ TIŠINE 95

Glasba, izgubljena v tišini 96

Glasba, odkrita v tišini 107

Excursus: tišina v tradiciji 116

III. LAHKA ŽALOST 157

Lahka žalost v tradiciji 164

Lahka žalost v glasbi Arva Pärta 200

Dodatki 225

Bibliografija 251

UVOD

Pričujoča knjiga govori o glasbi Arva Pärta z vidika njegove veroizpovedi in življenja. Ker poslušalci tako pogosto govorijo o tem, kako njegova glasba učinkuje na duhovnost, in ker je Pärtov duhovni dom v pravoslavlju, se zdi primerno začrtati vzporednice med njegovo glasbo, teologijo in doživljanjem vzhodnokršćanske veroizpovedi. Eden izmed ciljev knjige je torej poslušalcem omogočiti polnejše razumevanje skladateljevega dela.

V pogovorih o tej izjemni glasbi, zlasti med njenimi navdušenimi poslušalci, se pogosto pojavi zgodba o »prvem srečanju z Arvom Pärtom«. Pomislil sem, da bi vam na poti v ta svet zaupal svojo, da boste vedeli, v čigavi družbi boste prebirali pričujočo knjigo.

Pravzaprav sem najprej spoznal človeka, šele po tem sem se srečal z njegovo glasbo. Bilo je na začetku 90. let: s Pärtom sva se ob istem času znašla na enotedenskem obisku v nekem samostanu, kjer je najin skupni prijatelj poskrbel, da sva se seznanila. Pärt je bil navsezadnje slaven skladatelj, jaz pa sem diplomiral iz glasbe in teologije. Vendar je nanese, da dotlej nisem slišal niti ene note njegove glasbe, vsaj ne da bi vedel.

Pravzaprav niti zanj nisem slišal. Cele ure sva se skupaj sprehajala in pogovarjala o temah, ki so naju zanimala, med drugim o fenomenu »svete norosti«, o katerem sem tedaj pisal doktorsko disertacijo. V nekem trenutku sem ga povprašal o njegovi glasbi, o tem, kakšna je, kakšen instrumentarij uporablja. O svoji glasbi je klepetal brez sprenevedanja in pompa: »Včasih pišem za zbor, včasih za orkester. Ali za orgle ...« Občutek sem imel, da je slaven – in izkazalo se je, da je tedaj že bil –, bržkone pa je užival v priložnosti, da je govoril z nekom, ki ni bil ne navdušen občudovalec ne naveličan glasbeni kritik. Neizmerno sem užival v njegovi družbi, ampak kako zveni njegova glasba? Kakšne so možnosti, da mi bo sploh všeč?

Čez nekaj tednov, ko sem se vrnil v Oxford, kjer sem študiral za doktorat, sem opazil, da bodo v kapeli New Collegea izvedli Pärtov *Passio*, zato sem kupil vstopnico. Tisti bralci, ki poznajo to glasbeno delo – izjemno silovito in dramatično 70-minutno skladbo z dih jemajočim zaključkom –, si lahko predstavljajo, kako je, ko se poslušalec prvič sreča s Pärtom. K temu delu se bom podrobneje vrnil v sklepnem delu knjige, ta hip pa bom dejal le to, da sem s to izkušnjo vzpostavil nov odnos do glasbe, nekakšno izostreno razumevanje možnosti, ki jih ponuja umetnost.

Razglabljal sem: kako bi bilo, če bi sedaj znova srečal Pärta (kar se je čez nekaj tednov res zgodilo)? Pogovor kakor med vrstnikoma bi bil neizbežno težji: spremenil sem se namreč

v enega njegovih vzhičenih oboževalcev. K sreči nama to ni preprečilo nadaljnjih nepozabnih srečanj. Nekega večera sem z dvema menihoma in kolegom laikom iz Rusije odšel k Arvu domov in tedaj smo njemu in njegovi ženi Nori zapeli gregorijansko cerkveno hvalnico. Po večerji je Arvo prinesel prenosni predvajalnik zgoščenk in nam zavrtil album *Miserere*, ki je nedolgo tega izšel, pri tem pa pozorno uravnaval jakost zvoka in tako prilagajal širok dinamičen razpon kompozicije. Še vedno je bil človek, kakršnega sem že poznal: povsem preprost in skromen, ki je govoril o pomembnih stvareh, obenem pa se je znal šaliti in smejati. Človek, ki je glasbo, tako kot bogoslužno in molitveno življenje Cerkve, jemal skrajno resno.

Komu in čemu je namenjena ta knjiga?

Poleg prizadevanja za poglobitev doživljanja Pärtove glasbe ima pričujoča študija cilj doseči, kolikor je le mogoče, Pärtovo razvejano in raznoliko občinstvo. Njegovi poslušalci – verniki, agnostiki, ateisti, »poduhovljeni, a neverni« –, vsi črpajo iz istega vodnjaka, čeprav k njemu prihajajo z različnimi posodami. Pa vendar njegovo občinstvo ni scela prepričano, da je treba o duhovnih temeljih skladatelja in njegove glasbe sploh razpravljati. Za nekatere je ta potreba očitna, ne pa za vse. Center Arva Pärta, ki ga vzpostavljajo v Estoniji, poroča o pogostih poizvedbah na to temo. V komentarjih o Pärtu nikoli ne pozabijo omeniti skladateljeve pripadnosti Pravoslavni

I. VSTOPNE TOČKE

Duhovnost in religija

Dejal sem, da poslušalci ob svojem doživljanju glasbe Arva Pärta pogosto govorijo o »duhovnosti«, zato se takoj zasta-vi vprašanje, kaj to pravzaprav pomeni. V današnjem času je uporaba te besede postala problematična, saj je tako obsežna, da je neuporabna, in tako običajna, da je skoraj neizbežna. Če pomeni preveč, je praktično brez pomena. Pa vendar je neizbežna, saj potrebujemo besedo, ki nagovarja naše slu-tnje o transcendenci. Potrebujemo besedo, ki je dovolj *nena-tančna*, da pravično obravnava oboje, inherentno skrivnost subjekta – duh ni nekaj, kar bi bilo mogoče določiti, opazo-vati in dokončno opredeliti – in očitno raznolikost praks in tradicij, religijskih in sekularnih, ki se sklicujejo na duhovnost ali pa jo zaznavajo. In vendar, ko takšna beseda spregovori o vsem, kar velja za mistično v vseh opredeljenih in neopre-deljenih tradicijah in obenem v nobeni, se razprši do te mere, da postane brezplodna. Ker pa religija nima monopola nad doživljanjem neizrekljivega, se vračamo k nujnosti besede, ki nagovarja stvari, ki ljudi ponesejo onkraj njih samih, slutnje o resničnosti, ki presega zaznavno vzročno povezavo.

Čeprav obstajajo opredelitve duhovnosti, za katere se zdi, da so ljudem skupne, saj so osredinjene v transcendentnem, so določena pojmovanja in doživljanje duhovnosti raznoliki. To pomeni, da bo »duhovnost glasbe Arva Pärta« različnim poslušalcem pomenila različne stvari, kar je v veliki meri odvisno od njihovega doživljanja, naj bo veliko ali majhno, mističnega ali »numinoznega«, Boga, narave, molitve – in vere.

»Duhovno« in »religiozno« sta potencialno prekrivajoča se označevalca. Nekateri ljudje, ne glede na poglede, ki jih imajo na religijo, govorijo o »religiozni izkušnji« kot sopomenki »duhovne izkušnje«. ⁹ Drugi pa duhovnost in religijo doživljajo kot raznorodni ali celo nasprotujoči si stvari. Kategorija »duhoven, vendar nereligiozen«, ki je tako priljubljena, da je postala že puhlica, priča o razmeroma nedavnem zaznavanju jasne ločnice med njima. ¹⁰ Pred razpravo o »duhovnosti« in pojasnilom, kako bom to besedo uporabil v pričujoči študiji, si oglejmo besedo »religija«.

Religija

Po objektivni, zgodovinski opredelitvi so religije sistemi verovanja in čaščenja. (Dejstvo, da so religije sistematizirane,

⁹ Glej denimo Ann Taves, *Religious Experience Reconsidered: A Building-Block Approach to the Study of Religion and Other Special Things* (Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2009).

¹⁰ O tej ločnici glej zlasti Charles Taylor, *A Secular Age* (Belknap/Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2007), str. 505–535. Gre za pronicljivo pripoved o poti, ki je pripegljala v današnjo situacijo.

pomeni, da je izraz »organizirana religija« odvečen.) Toda bistvo njihove organizacije nima tolikšnega pomena kot inherentno *skupnostna* narava religije. Kdor je veren, dejansko združuje svojo osebno vero in čaščenje z obstoječim *telesom* vernikov, skupino, ki ima svojo strukturo, zgodovino, tradicijo. Religije so potemtakem skupnosti, ki obstajajo v sedanjosti, vendar sežejo v preteklost. Če se religije izrazijo z besedili, umetnostjo, glasbo, filozofijo in teologijo ter s političnimi strukturami, so neločljivo povezane tudi s kulturnimi pojavi.

Kolikor se religija ukvarja s presežnimi, pogosto nesnovnimi stvarnostmi, toliko je njena osrednja vsebina »duhovna«. Pa vendar, prav zato, ker je tako prepletena s kulturo in politiko, pogosto nadvse nerazvidno, in se zdi, da pritrjuje pobegom notranjega jaza, ima »religija« lahko tudi negativne prizvoke, ne le v očeh zapriseženih ateistov, temveč tudi ljudi z neomajno vero v duhovno. Celo »verni« ljudje se lahko oklepajo izrazito slabšalnih opredelitev religije. Za švicarskega reformističnega teologa Karla Bartha, pa tudi za pravoslavnega teologa Aleksandra Šmemana je »religija« antiteza pristnega krščanstva; podobna je praznoverju. Religijo vidita kot samopravičevanje človeštva pred bogom, ki ga je ustvarilo po svoji podobi.¹¹ Za take mislece pristno krščanstvo ni religija: je pristno življenje, ki je v polnosti usmerjeno k Jezusu Kristusu.

¹¹ Glej Karl Barth, *On Revelation of God as the Sublimation of Religion*, prev. Garrett Green (T&T Clark, New York/London, 2006). Glede Šmemana glej Thomas Hopko, »Two No's and One Yes«, *Sr Vladimir's Theological Quarterly* 28 (1984), str. 45–48.

Psalmi: tožba in upanje

*Blizu je Gospod tistim, ki so skrušenega srca,
in tiste, ki so potrtega duha, rešuje.*

Brez pretiravanja lahko rečemo, da je celotna hebrejska Biblija ravnovesje greha in odrešitve, človekovega tavanja in Božjega klica na pravo pot, tožbe in upanja. Videli smo, kako so ti pojmi vtakani v pripovedi o stvarjenju in propadu v Genezi.²⁸³ To vidimo v popotovanju starodavnega ljudstva Izraela, ki je bilo zaslužjeno, osvobojeno, prečkalo je puščave, bilo izvoljeno, a vendar včasih na videz tudi zapuščeno od Boga, zvesto mu, pa spet nezvesto. To vidimo v Božji graji njegovega nezvestega ljudstva in njegovi stalni zvestobi in reševanju. Knjiga psalmov, prerez izraelskega molitvenega življenja, je nazoren prikaz odnosa, ki ga je ljudstvo imelo do svojega Boga, do samih sebe in do sveta. Molitve nam predočijo dosledno dvojno naravnost, nihanje med potrtostjo in gotovim upanjem v rešitev. Psalmi o tožbi vedno postanejo psalmi o Božjem čiščenju; premik iz ene modalitete k drugi se včasih zgodi v enem samem verz.

O psalmih je vredno premisliti zavoljo jasnosti in globine, s katerima vzbujajo duha lahke žalosti. Polega tega pa so tesni spremljevalci Pärtovega življenja in dela. V času prehodnega

²⁸³ Uporabljam izraz »pripovedi« ne da bi sodil, ali gre za zgodovinske ali nezgodovinske vire. Na podlagi moje študije o Genezi pri cerkvenih očetih (op. cit.), sem prepričan, da pravoslavna teologija podpira oba pogleda.

obdobja jih je redno prebiral; navdihnili so stran za stranjo enoglasne melodije. Vsaj ducat skladb je uglasbljenih psalmov in psalmskih verzov.²⁸⁴ Smo priča neverjetni skladnosti med obliko psalmov – ki v polnosti spremljajo žalovanje in ga usmerijo k upanju – in etosom njegove glasbe.

Strokovnjaki za Staro zavezo in sociologi ugotavljajo, da so imeli Psalmi pomembno družbeno vlogo v kolektivnem in osebnem trpljenju in žalovanju, ki so ga generacije doživljale v bojih, vojnah in jalovih nacionalnih in verskih pričakovanjih. Prvič, psalmi dajejo glas celotnemu razponu človeških čustev, brez olepševanja. To naredijo v dialoškem kontekstu: čustva so postavljena neposredno v odnos z Bogom, izražena Bogu, z védenjem, da je Bog vseмогоčen in bo priprošnjo uslišal.²⁸⁵ Obenem psalmi izražajo žalost, ji dajejo veljavo, a jo tudi razmejuje, opredelijo njene dejavnike. Tako tisti, ki trpijo, dobijo posebno mesto v družbi, njihova žalost »je oblikovana« ali usmerjana.²⁸⁶ Tako tožbe sprejmejo in spremljajo tiste, ki trpijo – celo tiste, ki Boga nagovarjajo z drznimi vprašanji in obupano nestrpnostjo. Iz enakih razlogov so se k psalmom zatekali zgodnji kristjani. Sveti Atanazij Aleksandrijski iz četrtega stoletja je obilno premišljal o njih. Sklepa

²⁸⁴ *Cantate Domino Canticum Novum, De Profundis, An Den Wassern Zu Babel Saßen Wir Und Weinten, Zwei Slawische Psalmen, Ein Wallfahrtslied / Pilgrims' Song, Psalom, Miserere, Como Cierva Sedienta, Cantique Des Degrés, Peace upon You, Jerusalem, Habitare Fratres In Unum, Drei Hirtenkinder Aus Fátima.*

²⁸⁵ Glej Walter Brueggemann »From Hurt to Joy, from Death to Life«, *Interpretation* 28 (1974).

²⁸⁶ Glej »The Formfulness of Grief«, *Interpretation* 31 (1977).

takole: »Kdor sliši, tudi razume in se pouči [iz Knjige psalmov] o čustvovanju duše.« Nadaljuje:

V Psalmih je zapisano in zabeleženo, kako naj človek prenaša trpljenje, kaj mora reči sočloveku, ki je v stiski, kaj izreči po stiski, kako je vsak človek skušan in kakšne so besede tistih, ki upajo v Boga.²⁸⁷

Za trenutek se osredotočimo na ihtenje Izraelskega ljudstva: obup nad lastno ponižnostjo, bojem, zdesetkanjem spričo sovražnika in nad nasprotniki. Žalovanje vodi k priprošnjam, priprošnje pa so izrečene v prepričanju, da bodo uslišane. Bog bo slišal, Bog je velik, Bog je ljubeči in odrešujoči Bog. Za hip se potopimo v tridelni ritem, ki je eden ključnih delov strukture psalmov:

V Psalmu 6 je 1) pripovedovalčev položaj grozljiv, 2) vendar zbere moč, da prežene sovražnike 3) na podlagi prepričanja, da ga je Bog uslišal.

Utrujen sem od vzdihovanja,
vsako noč oblivam svojo posteljo,
s solzami močim svoje ležišče.
Moje oko otopelo od žalosti,
postaralo se je med vsemi mojimi nasprotniki.
Pojdite proč izpred mene vsi, ki delate krivico,

²⁸⁷ Atanazij Aleksandrijski, »Letter to Marcellinus« v *Athanasius: The Life of Antony and the Letter to Marcellinus*, ur. Robert C. Gregg (Paulist, New York, 1980), str. 108f.

- John Anthony McGuckin, *The Orthodox Church: An Introduction to Its History, Doctrine, and Spiritual Culture* (Blackwell, Oxford, 2008).
- Timothy (Kallistos) Ware, *The Orthodox Church* (Penguin, 1993).
- Timothy (Kallistos) Ware, *The Orthodox Way* (St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 1999).

III. Adamova tožba

Kompozicija Arva Pärta »Adamova tožba« iz leta 2010 je uglasbitev prvega dela meditacije sv. Silvana, kar predstavlja približno 1/5 celotnega besedila. Besedilo je spodaj objavljeno v celoti, da bi se lahko globlje potopili v njegovega duha in obenem boljše osvetlili njegovega avtorja.

Adam, oče vsega človeštva, je v raju spoznal sladkost Božje ljubezni; ko je bil zaradi svojega greha izgnan iz rajskega vrta in prikrajšan za Božjo ljubezen, je hudo trpel in stokal. In po vsej puščavi je odmevalo od njegove tožbe, saj je bila njegova duša pretresena, ko je pomislil: »Objokujem svojega

ljubega Gospoda.« Manj se mu je tožilo po raju in njegovi lepoti – žaloval je, ker je bil prikrajšan za Božjo ljubezen, ki nenasitno, v vsakem trenutku dušo priteguje k Njemu.

Prav tako duša, ki je po Svetem Duhu spoznala Boga, a je pozneje izgubila milost, doživlja muke, kakršne je trpel Adam. V duši je bolečina in globoko obžalovanje, ker je užalostila ljubljenega Boga.

Adam je hrepenel na zemlji in točil grenke solze, zemlja pa mu ni bila všeč. Pogrešal je Boga in to je bil njegov klic:

»Moja duša hrepeni po Bogu in s solzami v očeh ga iščem.
Le kako ga ne bi iskal?

Ko sem bil z Njim, je bila moja duša radostna in spočita
in sovražnik se mi ni mogel približati.
Zdaj pa je zlobni duh dobil moč nad mano,
muči in zatira mojo dušo,
tako da na smrt hrepenim po Gospodu
in moj duh se napreza, da bi dosegel Boga
in nič na zemlji ne more potolažiti moje duše,
hrepeni le po tem, da bi spet videla Gospoda,
da bi potešila svojo lakoto.«

»Niti za hip ne pozabim Nanj
in moja duša hrepeni po Njem,
iz mojih premnogih tegob
dvigam svoj glas in kličem:
'Usmili se me, o Bog. Usmili se svojega padlega stvarjenja.'«

Tako je tožil Adam,
solze so mu polzele po obrazu vse do brade,
vse do tal pod njegovimi nogami
in vsa puščava je slišala njegovo ihtenje.
Zveri in ptice so od žalosti utihnile;
Adam pa je jokal, ker sta bila mir in ljubezen
zaradi njegovega greha za vse izgubljena.

Adam je občutil hudo žalost, ko je bil izgnan iz raja,
a ko je videl, da je njegov sin Abel umoril Kajna,
je bila njegova žalost še hujša.
Težka je bila njegova duša, tožil je in premišljeval:

PETER C. BOUTENEFF

Arvo Pärt: IZ TIŠINE

Naslov izvirnika: Arvo Pärt: Out of Silence

Prvič objavljeno pri St Vladimir's Seminary Press pod naslovom
Arvo Pärt: Out of Silence

© 2007, Peter C. Bouteneff.

© za slovensko izdajo: Družina d.o.o., 2024

Vse pravice pridržane,
vključno s pravico reproduciranja celote ali dela te knjige.
Knjiga je izšla v dogovoru s St Vladimir's Seminary Press.

Prevod: Mateja Petan

Urednica: dr. Tina Osterman

Oblikovanje naslovnice in prelom: Jerneja Rodica

Jezikovni pregled: dr. Matic Pavlič

Korektura: Lejla Križanič Krk

Izdala in založila: Družina d.o.o.

Zanjo: Tone Rode

Naklada: 500 izvodov

*Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa,
ki ga sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.*

Tiskano v Sloveniji

Ljubljana 2024

Več informacij o knjigah založbe Družina
najdete na: www.druzina.si

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

78.071.1:929Pärt A.

BOUTENEFF, Peter C.

Arvo Pärt : iz tišine / Peter C. Bouteneff ;
[prevod Mateja Petan]. - Ljubljana : Družina, 2024

Prevod dela: Arvo Pärt : out of silence

ISBN 978-961-04-1063-8

COBISS.SI-ID 177527043